8.11.2021

Oikeusneuvos Tuomo Antila

Eduskunnan lakivaliokunnalle

Lakivaliokunta on pyytänyt korkeimmalta oikeudelta kirjallista asiantuntijalausuntoa hallituksen esityksen HE 132/2021 vp sekä lakialoitteiden LA 13/2020 vp ja LA 20/2021 vp johdosta. Lausuntoa on pyydetty erityisesti lausuntopyynnössä selostetuista kysymyksenasetteluista ja ehdotuksista, jotka lausuntopyynnön mukaan ovat nousseet esiin hallituksen esitystä valiokunnassa käsiteltäessä.

Korkeimman oikeuden presidentin osoitettua tämän asiantuntijatehtävän minulle esitän pyydettynä asiantuntijalausuntona valiokunnalle kunnioittavasti seuraavan.

Keskityn niihin valiokunnan lausuntopyynnössä esitettyihin kysymyksiin, jotka koskevat vanhemmuuden kumoamista koskeviin kanteisiin liittyviä määräaikoja.

Vanhemmuuden kumoamista koskevan kanteen määräajoista

1. Hallituksen esitykseen sisältyvän lakiehdotuksen 50 §:n 1 momentin mukaan määräaika vanhemmuuden kumoamista koskevan kanteen nostamiselle olisi kaksi vuotta. Määräaika alkaisi tilanteesta riippuen joko lapsen syntymästä tai siitä, kun vanhemmuus on tunnustamisen perusteella vahvistettu. Määräaika ei koskisi lapsen nostamaa kannetta. Momentti vastaa sisällöltään nykyistä lainsäädäntöä eli isyyslain 44 §:n 1 momenttia ja äitiyslain 38 §:n 1 momenttia. Näistä isyyslaki on säädetty perustuslakivaliokunnan myötävaikutuksella (PeVL 46/2014 vp). Valiokunta ei ole tuolloin lausunnossaan kiinnittänyt erikseen huomiota isyyslain 44 §:n mukaisiin määräaikoihin.

2. Hallituksen esityksen perusteluiden (s. 82) mukaan kahden vuoden määräaika on katsottu edelleen perustelluksi, koska lapsen vanhemmuutta koskevat kiistat on lapsen edun vuoksi syytä saada ratkaistuiksi mahdollisimman pian lapsen syntymän jälkeen. Olen tästä lähtökohdasta samaa mieltä. Sellainen sääntely, jonka mukaan avioliiton perusteella todettua tai tunnustamisen perusteella vahvistettua isyyttä voitaisiin kuinka pitkän ajan kuluttua tahansa vaatia kumottavaksi sillä perusteella, että mies ei ole lapsen biologinen isä, vaikka kantaja on jo lapsen syntymän aikaan ollut tietoinen asiasta, voisi johtaa selvästi lapsen edun vastaisiin tilanteisiin. Kumoamiskanteen nostamista tai sen nostamisella uhkaamista voitaisiin vanhempien välien rikkouduttua alkaa lasta vahingoittavalla tavalla käyttää vanhempien välisen riidan välineenä sellaisissakin tapauksissa, joissa muun kuin biologisen isän oikeudellinen isyys on alun perin ollut kaikkien osapuolten hyväksymä ja lapsi on koko elämänsä ajan pitänyt kyseistä miestä isänään.

3. Lakialoitteissa LA 13/2020 vp ja LA 20/2021 vp on ehdotettu kumoamiskanteen määräajan poistamista kokonaan. Edellä mainitsemillani perusteilla en pidä ehdotusta lasten edun kannalta perusteltuna. Lakialoitteiden perustelujen valossa näyttää lisäksi siltä, että ehdotuksen taustalla on ennen kaikkea käsitys siitä, että nykyisessä isyyslaissa kahden vuoden määräajasta poikkeamisen edellytykset on säännelty liian tiukasti. Tähän ongelmaan on mahdollista ja perusteltua puuttua lieventämällä kahden vuoden määräajasta poikkeamisen edellytyksiä. Ongelman korjaaminen ei siis edellytä määräajan poistamista kokonaan.

4. Hallituksen esitykseen sisältyvän lakiehdotuksen 50 §:n 2 momentissa ehdotetaankin laajennettavaksi mahdollisuutta nostaa kanne 1 momentissa säädetyn määräajan päättymisen jälkeen. Määräajan päättymisen jälkeen vireille pantu kanne voitaisiin tutkia, jos kantajalla oli laillinen este tai hän näyttää muun painavan syyn, jonka vuoksi kannetta ei ole aikaisemmin nostettu. Kanne tulisi kuitenkin jättää tutkimatta, jos sitä ei ole nostettu vuoden kuluessa siitä, kun syy kanteen nostamatta jättämiselle oli poistunut. Perusteluiden mukaan (s. 82) painavasta syystä on kysymys esimerkiksi silloin, kun vanhempi saa vasta määräajan jälkeen tietää olosuhteista, joiden perusteella hänellä on syytä epäillä vanhemmuuttaan.

5. Pidän hallituksen esityksessä ehdotettuja muutoksia määräaikasääntelyyn perusteltuina. Sekä asianosaisten että asiaa ratkaisevan tuomioistuimen kannalta olisi myös selkeämpää, että nykyisen lain vaatimus, jonka mukaan kanne on nostettava ”viipymättä” syyn poistumisen jälkeen, korvattaisiin yksiselitteisellä vuoden määräajalla.

6. Hallituksen esityksen s. 11—12 sekä s. 107 on selostettu Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käytäntöä, joka koskee isyyden kumoamiskanteille asetettuja määräaikoja. Tämän oikeuskäytännön perusteella voidaan mielestäni päätyä siihen hallituksen esityksen s. 107 esitettyyn arvioon, että hallituksen esityksessä ehdotetut määräaikasäännökset eivät ole ristiriidassa perustuslain tai Suomea sitovien kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden kanssa.

7. Kun arvioidaan lakiehdotuksen 50 §:n määräaikasääntelyn asianmukaisuutta suhteessa perus- ja ihmisoikeusvelvoitteisiin, on lisäksi syytä painottaa sitä, että lapsen kanneoikeutta voidaan käyttää määräajasta riippumatta. Lakiehdotuksen 48 §:n mukaan lapsi voi 15 vuotta täytettyään käyttää kanneoikeutta itse. Tätä nuoremmallekin lapselle voidaan kanneoikeuden käyttämistä varten määrätä edunvalvoja, jos siihen on lapsen edun kannalta erittäin painava syy. Lakiehdotuksen 50 §:n mukainen määräaikasääntely ei näin ollen estä vanhemmuuden kumoamista koskevan kanteen nostamista tilanteissa, joissa lapsen edun katsotaan sitä vaativan.

8. Edellä sanotusta voidaan esimerkkinä mainita korkeimman oikeuden ratkaisu KKO 2021:41. Sen kohteena olleessa tapauksessa mies A oli tunnustamisen perusteella vahvistettu lapsen isäksi. Oikeudenkäynnin aikana oli selvinnyt, että lapsen biologinen isä oli todennäköisesti toinen mies B. Lapsi ja B olivat alkaneet pitää yhteyttä ja tavata säännöllisesti, ja korkeimman oikeuden kuullessa lasta lapsi oli ilmoittanut pitävänsä B:tä isänään. Samaan aikaan lapsen ja A:n välinen yhteydenpito oli kokonaan päättynyt. Korkein oikeus katsoi, että edunvalvojan määräämiseen isyyden kumoamista koskevan kanteen nostamista varten oli lapsen edun kannalta erittäin painava syy.

Kanneaikasääntely ennen lain voimaantuloa syntyneiden lasten osalta

9. Lausuntopyynnön mukaan valiokunnassa on kiinnitetty huomiota vanhemmuuden kumoamiskanteen nostamisen määräaikojen umpeen kulumiseen ja sen mahdollisesti aiheuttamiin kohtuuttomiin tilanteisiin ja pohdittu mahdollisuutta saattaa ne uudelleen oikeudellisen harkinnan kohteeksi. Esiin on tullut kysymys mahdollisuudesta soveltaa vanhemmuuslain vanhemmuuden kumoamiskanteen nostamiseen liittyviä määräaikasäännöksiä takautuvasti tuomioistuinten ennen vanhemmuuslain voimaantuloa ratkaisemiin vanhemmuuden kumoamista koskeviin tapauksiin. Ehdotettu on muun muassa, että vanhemmuuslain voimaantulo- ja siirtymäsäännöksiin lisättäisiin asiaa koskeva erityissäännös esimerkiksi siten, että tietyn määräajan, esimerkiksi kahden vuoden määräajan sisällä lain voimaantulosta nostettuja isyyden kumoamista koskevia kanteita ei voitaisi jättää tutkimatta sillä perusteella, että kannetta ei ole nostettu vanhemmuuslain 50 §:n (isyyslain 44 §:n) mukaisessa määräajassa. Huomiota on tällöin kiinnitetty myös tuomioistuinratkaisujen eroavaisuuksiin siinä suhteessa, että kanne on voitu jättää tutkimatta tai hylätä.

10. Näitä lausuntopyynnössä esitettyjä kysymyksenasetteluja on oikeudelliselta kannalta perusteltua tarkastella kolmesta eri näkökulmasta:

    1) tapaukset, joissa lapsi on syntynyt ennen vanhemmuuslain voimaantuloa, mutta vanhemmuuden kumoamista koskevaa kannetta ei ole pantu vireille ennen lain voimaantuloa;

    2) tapaukset, joissa kumoamiskanne on tuomioistuimessa vireillä vanhemmuuslain tullessa voimaan;

    3) tapaukset, joissa kumoamiskanne on ennen vanhemmuuslain voimaantuloa lainvoimaisella päätöksellä jätetty tutkimatta tai hylätty sillä perusteella, että kannetta ei ollut pantu vireille määräajassa.

<u>Ryhmään 1 kuuluvat tapaukset</u>

11. Lakiehdotuksen 71 ja 74 §:stä seuraa, että jos lapsi on syntynyt ennen vanhemmuuslain voimaantuloa eikä vanhemmuuden kumoamiskannetta ole pantu vireille ennen lain voimaantuloa, kanteen määräaika määräytyy vanhemmuuslain 50 §:n perusteella. Näin ollen näissä tilanteissa tulevat sovellettaviksi vanhemmuuslain 50 §:n 2 momentin lievemmät edellytykset kahden vuoden määräajasta poikkeamiselle. Vaikka kanneaika isyyslain 44 §:n perusteella arvioituna olisi jo kulunut umpeen ennen vanhemmuuslain voimaantuloa sen takia, että kannetta ei ollut pykälän 2 momentissa edellytetyin tavoin nostettu viipymättä sen jälkeen, kun syy kanteen nostamatta jättämiselle 1 momentin mukaisessa määräajassa oli poistunut, uuden lain tultua voimaan kanne voitaisiin kuitenkin nostaa, jos vanhemmuuslain 50 §:n 2 momentin mukainen vuoden määräaika on vielä avoinna.

12. Katson ehdotetun siirtymäsääntelyn johtavan näissä tilanteissa asianmukaiseen lopputulokseen.

<u>Ryhmään 2 kuuluvat tapaukset</u>

13. Lakiehdotuksen 74 §:n 2 momentista seuraa, että jos lapsi on syntynyt ennen vanhemmuuslain voimaantuloa ja vanhemmuuden kumoamiskanne on tuomioistuimessa vireillä vanhemmuuslain tul-

lessa voimaan, kanteen määräaika määräytyy isyyslain 44 §:n tai äitiyslain 38 §:n eikä vanhemmuuslain 50 §:n perusteella. Näin ollen näissä tilanteissa eivät tulisi sovellettaviksi uuden 50 §:n 2 momentin lievemmät edellytykset kahden vuoden määräajasta poikkeamiselle.

14. Pidän ehdotettua sääntelytapaa sinänsä mahdollisena. Kysymys siitä, onko kanne nostettu määräajassa, on pääsääntöisesti perusteltua arvioida sen lainsäädännön perusteella, joka oli voimassa kannetta nostettaessa.

15. Nyt esillä olevassa tilanteessa tästä yleensä noudatettavasta lähtökohdasta saattaisi kuitenkin olla aiheellista poiketa. Hallituksen esityksessä ehdotettu muutos määräaikasääntelyyn pohjautuu käsitykseen, että aikaisempi määräaikasääntely on ollut tarpeettoman joustamatonta. Oikeusvarmuutta koskeville näkökohdille ei ole tässä tapausryhmässä välttämätöntä antaa erityisen vahvaa painoarvoa, kun kyse on asioista, joita ei ole vielä lainvoimaisesti ratkaistu. Nämä seikat huomioon ottaen pidän mahdollisena ja perusteltuna, että lain voimaan tullessa vireillä olevissa asioissa ryhdyttäisiin soveltamaan uuden lain mukaisia lievempiä edellytyksiä. Tätä puoltaa myös yhdenvertainen kohtelu suhteessa edellä käsiteltyihin ryhmään 1 kuuluviin tapauksiin. Tämä voitaisiin toteuttaa esimerkiksi täydentämällä vanhemmuuslain 74 §:n 3 momenttia seuraavasti:

> Äitiyden tai isyyden kumoamista koskevaan kanteeseen, joka on tuomioistuimessa vireillä tämän lain voimaan tullessa, sovelletaan säännöksiä, joita oli sovellettava kanteen vireillepanohetkellä. *Äitiyslain 38 §:n 2 momentin tai isyyslain 44 §:n 2 momentin sijasta sovelletaan kuitenkin tämän lain 50 §:n 2 momenttia.* Kannetta ei kuitenkaan voida jättää tutkimatta sillä perusteella, että synnyttänyt äiti ja aviomies ovat kumpikin kuolleet.

<u>Ryhmään 3 kuuluvat tapaukset</u>

16. Jos äitiyden tai isyyden kumoamista koskeva kanne on ennen vanhemmuuslain voimaantuloa lainvoiman saaneella päätöksellä jätetty tutkimatta tai hylätty myöhään nostettuna, lähtökohtana on yleisten prosessioikeudellisten periaatteiden perusteella, että tuon päätöksen oikeusvoimavaikutus estää kantajaa nostamasta uutta kumoamiskannetta. Jos tähän haluttaisiin vanhentumislain säätämisen yhteydessä puuttua, tulisi säätää samankaltainen aikaisempien päätösten oikeusvoimavaikutuksen poistava erityissäännös, joka sisältyy nykyisen isyyslain 65 §:n 2 momenttiin ja vastaavasti ehdotetun vanhemmuuslain 73 §:ään. Lisäksi tulisi säätää erityinen, esimerkiksi lain voimaantulosta laskettava määräaika, jota sovellettaisiin vanhemmuuslain 50 §:n sijasta tällaisiin uudelleen nostettaviin kanteisiin.

17. Tällainen sääntely olisi kuitenkin ongelmallista oikeusvarmuuden kannalta. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklaa koskevassa ratkaisukäytännössään pitänyt lainvoimaisten tuomioiden pysyvyyttä perustavanlaatuisena osana oikeusvaltioon kuuluvaa oikeusvarmuuden periaatetta ja katsonut, että siitä poikkeaminen on sallittua vain, jos se on pakottavista syistä välttämätöntä (esim. Giuran v. Romania 21.6.2011, kohdat 28 ja 30). Oikeusvarmuuden periaatteesta ei voida poiketa pelkästään siinä tarkoituksessa, että jo ratkaistu asia saataisiin uudelleen tutkittavaksi ja ratkaistavaksi (esim. Giuran v. Romania, kohta 29). Oikeusvarmuudella on ihmisoikeustuomioistuimen käytännön mukaan erityisen suuri merkitys silloin, kun kysymys on asioista, joilla on ratkaistu kahden yksityisen välistä oikeussuhdetta koskevia kysymyksiä.

18. Demokraattisessa oikeusvaltiossa on osa normaalia oikeusjärjestyksen kehittämistä, että jos eduskunnan säätämän lainsäädännön soveltamista koskevassa oikeuskäytännössä tulee esille epäkohtia,

nämä havainnot voivat johtaa lainsäädännön muuttamiseen, minkä seurauksena tuomioistuimet voivat uuden lain nojalla ratkaistavaksi tulevissa tapauksissa päätyä uutta lakia soveltamalla toisenlaisiin ratkaisuihin. Vakaaseen oikeusvaltioon kuuluvana ilmiönä ei sen sijaan voida pitää sitä, että lainsäätäjä sisällyttää uutta lakia säätäessään siihen erityissäännöksiä sen mahdollistamiseksi, että uuden lain vaikutukset ulottuvat myös sellaisiin tapauksiin, jotka on jo lainvoimaisesti ratkaistu aikaisemman lain voimassa ollessa. Tämä koskee erityisesti tilanteita, joissa säännellään yksityisten osapuolten välisiä oikeussuhteita tai joissa lainmuutos vaikuttaisi yksityisen osapuolen ja julkisen vallan välisessä oikeussuhteessa yksityisen osapuolen vahingoksi.

19. Hallituksen esityksessä on (s. 12) viitattu yksittäiseen lainvoimaiseksi jääneeseen tuomioistuinratkaisuun, jossa isyyden kumoamiskanne on katsottu liian myöhään nostetuksi. Vaikuttaa siltä, että tämä paljon julkisuudessakin esillä ollut yksittäistapaus on myös valiokunnan lausuntopyynnössä esitettyjen kysymysten taustalla. Valiokunnassa harkinnan kohteeksi nousseeseen sääntelytapaan, jossa uuteen lakiin otettavilla siirtymäsäännöksillä pyrittäisiin saattamaan uudelleen oikeudellisen harkinnan kohteeksi asioita, joissa on jo annettu lainvoiman saanut tuomioistuinratkaisu, näyttää siten liittyvän myös yksittäisen asian ratkaisemiseksi säädettävän lain *(lex in casu)* piirteitä. Perustuslakivaliokunnan käytännössä on suhtauduttu kriittisesti tällaisten yksittäistapauksellisten lakien säätämiseen, vaikka valiokunnan käytännössä lain yksittäistapauksellisuuden ei olekaan katsottu merkitsevän suoranaista ristiriitaa perustuslain kanssa (ks. PeVL 41/2017 vp ja PeVL 19/2008 vp). Toisin kuin mainituissa perustuslakivaliokunnan lausunnoissa käsitellyissä asioissa, nyt esillä olevassa asiassa näyttäisi olevan tarkoituksena lainsäädäntövaltaa käyttämällä puuttua yksittäiseen lainvoiman saaneeseen tuomioistuinratkaisuun, vaikkakin näennäisesti abstraktissa muodossa. Asiassa nousee siten esiin periaatteellisia kysymyksiä, jotka liittyvät paitsi edellä todetuin tavoin lainvoimaisten tuomionistuinratkaisujen pysyvyyteen osana perustuslain 21 §:ssä ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklassa vahvistettua oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin myös perustuslain 2 §:n 3 momentissa vahvistettuun oikeusvaltioperiaatteeseen sekä perustuslain 3 §:ssä säädettyyn valtiollisten tehtävien jakoon lainsäädäntövallan ja tuomiovallan käyttäjien kesken.

20. Kuten edellä on jo todettu, isyyslain säätämisen yhteydessä lakiin on otettu erityissäännös, jolla aikaisempien tuomioistuinratkaisujen oikeusvoimavaikutus on poistettu. Sen säätämisen taustalla on ollut se, että aikaisempi lainsäädäntö (isyyslain voimaanpanosta annetun lain 7 §:n 2 momentti) oli tietynlaisissa tapauksissa kategorisesti estänyt isyyden vahvistamista koskevien kanteiden tutkimisen. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin oli useissa ratkaisuissaan katsonut lapsen kanneoikeuden rajoittamista koskevan säännöksen loukkaavan Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklassa turvattua yksityiselämän suojaa (esim. Grönmark v. Suomi, 6.7.2010, Backlund v. Suomi, 6.7.2010, Laakso v. Suomi, 15.1.2013 ja Röman v. Suomi, 29.1.2013). Korkein oikeus oli täysistuntoratkaisussaan KKO 2012:11 katsonut lapsen kanneoikeuden rajoittamista koskevan säännöksen soveltamisen olevan ristiriidassa perustuslain 10 §:ssä ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklassa turvatun yksityiselämän suojan kanssa ja jättänyt sen perustuslain 106 §:n nojalla soveltamatta. Kyse on siten ollut hyvin poikkeuksellisesta tilanteesta, jossa lainsäätäjän toimenpiteet ovat olleet välttämättömiä, jotta aikaisemman lain aikana tapahtuneet perus- ja ihmisoikeusloukkaukset on voitu oikaista.

21. Nyt esillä olevassa tilanteessa ei käsitykseni mukaan ole perusteita katsoa, että äitiyslain 38 §:n ja isyyslain 44 §:n määräaikasäännökset olisivat johtaneet vastaavalla tavalla ristiriitaan perustuslain

tai Euroopan ihmisoikeussopimuksen kanssa. Säännökset eivät ole lainkaan rajoittaneet lapsen kanneoikeutta, ja niihin on liittynyt muidenkin kantajien osalta pykälien 2 momenttien mukaiset, vaikkakin suhteellisen tiukasti säännellyt poikkeusmahdollisuudet.

22. Edellä esitetyistä syistä en pidä perusteltuina ehdotuksia, että ennen vanhemmuuslain voimaantuloa lainvoiman saaneisiin tuomioistuinratkaisuihin puututtaisiin vanhemmuuslakiin otettavilla erityissäännöksillä.

Kysymys ylimääräistä muutoksenhakua koskevien säännösten muuttamisesta

23. Lakivaliokunnan lausuntopyynnön mukaan valiokunnassa on tuotu esiin myös mahdollisuus ottaa edellä kuvattu ongelma huomioon lainvoiman saaneen tuomion purkamista koskevissa oikeudenkäymiskaaren 31 luvun säännöksissä esimerkiksi siten, että kyseisen luvun 10 §:n 2 momentissa otettaisiin erittäin painavien syiden lisäksi huomioon se, että asiassa on kyse tuomioistuimen ratkaisusta vanhemmuuden vahvistamista koskevassa asiassa (esimerkiksi lisäämällä luvun 10 §:n 2 momentin loppuun ilmaisu ”tai ellei kysymys ole tuomioistuimen vanhemmuuslain (/2023) nojalla tekemästä ratkaisusta vanhemmuuden vahvistamista koskevassa asiassa”).

24. En pidä ylimääräistä muutoksenhakua koskevien säännösten muuttamista lausuntopyynnössä esitetyllä tavalla perusteltuna. Purkuhakemuksen määräaikaa koskevan 10 §:n muuttamisella ei myöskään saavutettaisi sitä lopputulosta, johon sillä lausuntopyynnön valossa ilmeisesti pyrittäisiin. Perustelen tätä kantaa seuraavasti.

25. Jotta lainvoiman saanut tuomio riita-asiassa voidaan purkaa, tulee täyttyä jokin oikeudenkäymiskaaren 31 luvun 7 §:ssä säädetyistä purkuperusteista. Nyt esillä olevassa asiayhteydessä voisi tulla harkittavaksi lähinnä pykälän 1 momentin 4 kohdassa säädetty purkuperuste. Säännöksen mukaan lainvoiman saanut tuomio voidaan purkaa, jos tuomio perustuu ilmeisesti väärään lain soveltamiseen. Korkeimman oikeuden vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan tuomion purkaminen tällä perusteella edellyttää kuitenkin, että tuomiosta ilmenevä lain soveltaminen on kiistattomasti ristiriidassa sen oikeustilan kanssa, joka vallitsi tuomion antamishetkellä (ks. esim. KKO 2020:77, kohta 16 ja siinä viitattu oikeuskäytäntö). Myöhemmin säädetty uusi laki, jonka perusteella asia olisi ratkaistava toisin, ei siten voi sellaisenaan johtaa aikaisemman lain perusteella annetun lainvoimaisen tuomion purkamiseen.

26. Oikeusvarmuuden kannalta on tärkeää, että lainvoiman saaneet tuomioistuinratkaisut ovat lähtökohtaisesti pysyviä ja että niiden pysyvyyteen voidaan puuttua vain laissa tarkasti säädetyillä perusteilla. Viittaan tältä osin myös edellä kohdissa 17—21 esittämiini näkökohtiin. En pidä perusteltuna sitä, että nyt esillä olevan kysymyksen vuoksi tehtäisiin muutoksia ylimääräistä muutoksenhakua koskeviin säännöksiin.